

САЦЫЯЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ПАРАМЕТРЫ БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗАК

(да праблемы вызначэння парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы)*

Эксперыментальныя метады вывучэння сучаснага стану, колькаснага і якаснага складу і іншых лінгвістычна значных характарыстык парэміялагічнай сістэмы мовы былі ўпершыню распрацаваны і ўвасоблены на практыцы ў межах структурнай парэміялогіі. Найбольшую вядомасць атрымаў т.зв. “парэміялагічны эксперымент” Р.Л.Пермякова на матэрыяле рускай мовы (гл. Пермяков 1971, 1982, 1984), які стаў метадалагічнай падставай для вызначэння саставу афарыстычных адзінак мовы (параўн., напрыклад, у межах лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма ВЕРЕЩАГІНЦ, КОСТОМАРОВ [1973] 1990: 73, ФЕЛИЦЫНА, ПРОХОРОВ [1980] 1988 і інш.).

Галоўнай мэтай парэміялагічнага эксперымента было вылучыць у сучаснай рускай мове яе т.зв. “парэміялагічны фонд” (корпус найбольш ужывальных парэмій) і “парэміялагічны мінімум” (мінімальную колькасць прыказак, прымавак і іншых устойлівых выслоўяў, вядомых усім носьбітам мовы). У выніку эксперымента высветлілася, што агульны аб’ём найбольш ужывальных парэмій не перавышае 500 адзінак (Пермяков 1988: 154–166), а мінімальны колькасць агульнавядомых парэмій складае каля 300 адзінак (Пермяков 1986, PERMYAKOW [1985] 1989).

Лінгвістычная значнасць парэміялагічнага эксперымента не абмяжоўваецца толькі тым, што з яго дапамогай удалося акрэсліць аб’ём парэміялагічнага мінімуму рускай мовы і ў значнай ступені вырашыць праблему вызначэння колькасных параметраў парэміялагічнага фонду мовы. Акрамя гэтага эксперымент даў надзвычай багатыя статыстычныя дадзеныя і паспрыяў узнікненню мноства новых пытанняў як у галіне сацыялогіі прыказак (параўн. КРИКМАН 1995), так і ўвогуле лінгвістыкі афарызма.

* This work was supported by the Prague branch of the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation (grant No.: 148-2000).

Прынцыпы вызначэння парэміялагічнага мінімуму мовы

Парэміялагічны эксперымент Р.Л.Пермякова праводзіўся ў два этапы. На першым этапе групе інфармантаў (больш за 300 чалавек) было прапанавана адзначыць невядомыя ім адзінкі з спіса 1494 рускіх парэмій, якія можна было б, паводле аўтара эксперымента, аднесці на той момант да найбольш ужывальных. На гэтым этапе было атрымана больш за 300 адказаў. Падчас другога этапу эксперымента ўжо другой групе інфармантаў (каля 100 чалавек) было прапанавана толькі 538 выслоўяў, адабраных Р.Л.Пермяковым, каля 90,0 % з якіх былі атрыманы па выніках першага этапу. На гэты раз інфарманты павінны былі самастойна дапісаць фрагмент парэміі, якая падавалася ў спісе ў выглядзе толькі сваёй пачатковай часткі. Параўн.: рус. *Обещанного –?...* (← *Обещанного три года ждут*); *Сказано – ?...* (← *Сказано – сделано*); *Тише едешь – ?...* (← *Тише едешь – дальше будешь*) і да т.п.

Нягледзячы на сваю метадалагічную арыгінальнасць і сапраўды геніяльную прастату парэміялагічны эксперымент як і кожная першая спроба аказаўся несвабодным ад пэўных недакладнасцей і памылак.

Лёгка заўважыць, напрыклад, што адбор зыходнага парэміялагічнага матэрыялу для эксперымента меў суб'ектыўны характар, паколькі асноўным крытэрыем вызначэння колькасці зыходных парэмій выступала моўная кампетэнцыя даследчыка, а не аб'ектыўныя лінгвістычныя і экстралінгвістычныя фактары (у тым ліку і на другім этапе эксперымента, нягледзячы на наяўнасць прамежкавых вынікаў, якія былі ўлічаны толькі на 90,0 %). Месца правядзення эксперымента было тэрытарыяльна абмежавана (толькі Масквой і Маскоўскай вобласцю), а персанальны састаў інфармантаў не быў сбалансаваны ні якасна, ні колькасна (больш за 300 удзельнікаў на першым этапе і толькі каля 100 – на другім). Усё гэта, безумоўна, не магло не паўплываць на вынікі парэміялагічнага эксперымента.

Настолькі сур'ёзныя парушэнні чысціні эксперымента не дазваляюць пашырыць яго вынікі на ўвесь парэміялагічны састаў сучаснай рускай мовы, паколькі ступень агульнавядомасці і распаўсюджанасці прыказак і прымавак, якія складаюць парэміялагічны мінімум Р.Л.Пермякова, з'яўляецца значнай, па-першае, толькі ў межах моўнага матэрыялу дадзенага эксперымента, па-другое, толькі, як слухна заўважыў А.Крыкман, для “дадзенага рэгіёна Расіі” (гл. Крыкман 1995: 340), і па-трэцяе, толькі ў адносінах да тых носьбітаў мовы, якія былі інфармантамі. Так, шмат якім сапраўды агульнавядомым прыказкам і прымаўкам не знайшлося месца ў саставе выяўленага Р.Л.Пермяковым парэміялагічнага мінімуму рускай мовы. Параўн.: рус. *В чужой монастырь со своим уставом не ходят; Пар костей не ломит; Хороша*

Мама, да не наша і да т.п. У той жа час у “парэміялагічны мінімум” увайшлі прыказкі і прымаўкі, “вядомасць” якіх кожнаму носьбіту рускай мовы выклікае сумненне. Параўн.: рус. <Во всём> виноват стрелочник; Из искры – пламя; Нет розы без шипов або *Розы без шипов не бывает* [1]; *Шутка шуткой, а дело делом* і да т.п. (гл. Пермяков 1988: 155, 156, 158, 162).

Методыку парэміялагічнага эксперыменту, прапанаваную Р.Л.Пермяковым, можна скарыстоўваць толькі з істотнымі ўдакладненнямі. У прыватнасці, парэміялагічны эксперымент трэба праводзіць не толькі ў сталіцы, але і ў іншых буйных гарадах. Інфарманты павінны быць рознага ўзросту, розных прафесій, рознага сацыяльнага статусу і рознай ступені адукаванасці. Для павелічэння дакладнасці і аб’ектыўнасці вынікаў эксперыменту ў яго трэба ўключыць яшчэ такія этапы, як “неакцэнтаванае анкетаванне” і “асацыятыўны эксперымент”, скіраваныя на выяўленне актыўнага запасу афарыстычных парэмій у моўнай свядомасці індывіда.

Парэміялагічны эксперымент, такім чынам, павінен складацца з 3 этапаў: акцэнтаванага анкетавання (паводле методыкі Р.Л.Пермякова), неакцэнтаванага анкетавання і асацыятыўнага эксперыменту. Кожны этап павінен праводзіцца з аднымі і тымі ж інфармантамі з часавым прамежкам у некалькі дзён. Кожная асобная частка кожнага этапу эксперыменту павінна адбывацца ў асобны дзень.

Акцэнтаванае анкетаванне – гэта папраўлены і дапоўнены варыянт парэміялагічнага эксперыменту Р.Л.Пермякова. Яно складаецца з 3 асобных частак. На 1 этапе інфармантам прапануецца адзначыць усе невядомыя ім адзінкі са спіса парэмій, у які павінны ўваходзіць усе масава ўжывальныя ў літаратурнай мове прыказкі і прымаўкі (паводле існуючых тлумачальных слоўнікаў), акрамя ўстарэлых і дыялектных. На 2 этапе (які праводзіцца незалежна ад папярэдняга этапу) інфармантам прапануецца спіс пачатковых фрагментаў тых жа самых парэмій з просьбай дапісаць другую частку прыказкі ці прымаўкі. На 3 этапе (незалежным ад 1 і 2 этапаў) інфармантам прапануецца спіс тлумачэнняў значэнняў і сітуацый ужывання тых жа самых парэмій з просьбай назваць (напісаць) адпаведную адзінку.

Неакцэнтаванае анкетаванне складаецца з 2 асобных частак. На 1 этапе інфармантам прапануецца назваць (напісаць) усе вядомыя ім прыказкі і прымаўкі. На 2 этапе інфармантам прапануецца назваць (напісаць) найбольш ужывальныя на іх погляд парэмій.

Асацыятыўны эксперымент складаецца з 1 этапу. Інфармантам прапануецца спіс ключавых слоў з тэкстаў вызначаных для акцэнтаванага анкетавання парэмій з просьбай назваць (напісаць) тую прыказку ці прымаўку, якая асацыіруецца з адпаведным словам.

Колькасныя вынікі ўсіх этапаў парэміялагічнага эксперыменту павінны апрацоўвацца незалежна адзін ад аднаго (у той час як у Р.Л.Пермякова кожны

этап колькасна і якасна залежаў ад папярэдняга). Вынікі кожнага этапу параўноўваюцца паміж сабой з мэтай выявіць найбольш і найменш вядомыя парэміі.

Паводле вызначанай metodyкі быў праведзены парэміялагічны эксперымент на матэрыяле беларускай мовы [2]. Яго мэтай было паспрабаваць вызначыць яе парэміялагічны мінімум (зразумела, не ў канчатковым выглядзе), а таксама праверыць рэпрэзентацыйнасць прапанаванай metodyкі эксперымента.

Па выніках эксперымента быў вызначаны парэміялагічны мінімум (каля 400 адзінак), а ў яго складзе – корпус найбольш вядомых (ужывальных) прыказак і прымавак (больш за 90 адзінак) сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Найбольш вядомыя (ужывальныя) адзінкі з парэміялагічнага мінімуму беларускай мовы

- [1] *Або (Альбо) пан, або (альбо) прапаў або <Ці> пан, (ці) прапаў.*
- [2] *Абцяцанка-цяцанка, а дурню – радасць.*
- [3] *Ад добра добра не шукаюць.*
- [4] *Адальюцца воўку авечыя слёзкі (слёзы).*
- [5] *Адзін у полі не воін.*
- [6] *Адклад не ідзе на (ў) лад.*
- [7] *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей).*
- [8] *Адна бяда не ходзіць <другую за собою водзіць>.*
- [9] *Баба з воза – возу (каню, кабыле) лягчэй або Баба з калёс – калёсам (каню) лягчэй.*
- [10] *Бачаннем не зловіш жураўля.*
- [11] *Блізка відаць, але (ды) далёка дыбаць.*
- [12] *Бог не роўна (няроўна) дзеліць.*
- [13] *Бог тройцу любіць.*
- [14] *Ваўка (Ваўкоў, Воўка) баяцца – у лес не ходзіць.*
- [15] *Ведае (Знае, Чуе) кошка, чыё мяса (сала) з'ела.*
- [16] *Відаць (Відно) пана па халяўках (халявах).*
- [17] *Вока за вока, зуб за зуб.*
- [18] *Вольнаму – воля <, а шалёнаму поле>.*
- [19] *Вучыцца ніколі не позна.*
- [20] *Вышэй галавы (ілба, носа, пупа, пят, самога сябе) не падскочыш (не скачыш).*
- [21] *Вялікаму караблю – вялікае <і> плаванне.*
- [22] *Гавары, ды не <ўсё> дагары.*

- [23] *Галавою (ілбом) сцяны (сцяну, мур, муру) не праб'еш.*
- [24] *Гарбатага магіла выправіць (выпрастае).*
- [25] *Год на год не выпадае (не прыходзіцца).*
- [26] *Да пары збан (збанок) ваду носіць.*
- [27] *Далей у лес – болей дроў або Чым далей у лес, тым болей (больш) дроў.*
- [28] *Добра там, дзе нас няма.*
- [29] *Дыму без агню не бывае.*
- [30] *Жыццё пражыць – не поле перайсці.*
- [31] *З адкладу няма ладу.*
- [32] *З ваўкамі (З воўкам) жыць – па-воўчы(-аму) выць.*
- [33] *З паршывай (З шалудзівай) авечкі хоць шэрсці (воўны, поўсці) клок (касмык).*
- [34] *З песні слова не выкінеш.*
- [35] *За двума зайцамі пагонішся, ні аднаго (ніводнага) не зловіш.*
- [36] *За спрос не б'юць у нос (платы не бяруць).*
- [37] *Загляне сонца <i> ў наша аконца (ваконца).*
- [38] *Запас бяды не чыніць.*
- [39] *Захацеўшы (Захоцаш) сабаку выцяць (ударыць) – кій (палку) знойдзеш або*

Калі захочаш сабаку выцяць, то кій знойдзецца.

- [40] *Каму густа, <a> каму пуста.*
- [41] *Клін клінам выбіваюць (выганяюць).*
- [42] *<Кожны> ласы на чужыя каўбасы.*
- [43] *Конь на чатырох нагах <i то> спатыкаецца.*
- [44] *Кось-кось (Кося-кося, Косю-косю), ды (пакуль) у аглоблі (за грыву).*
- [45] *Кураня (Яйцо) курыцу (курыцы) <не> вучыць або Яйкі курэй <не> вучаць.*
- [46] *Куранят восенню (восень) лічаць.*
- [47] *Ласкавае (Ліслівае, Лакорнае) цяля (цялятка) дзве маткі (дзвюх матак) ссе.*
- [48] *Лес сякуць – трэскі ляцяць (лятуць).*
- [49] *Ліха без добра не бывае.*
- [50] *Лішняга і свінні не ядуць (свіння не есць).*
- [51] *Муж і жана – адна сатана.*
- [52] *На Бога (На чужога) спадзявайся, а (але, ды) <i> сам не агінайся (не*

давайся, не зявай, старайся).

- [53] *На злодзеі шапка гарыць.*
- [54] *На лечаным кані далёка не заездзеш.*
- [55] *На табе, божа (нябожа), што мне (нам) нягожа.*
- [56] *Не багі (Не святыя) гаршкі лепяць.*
- [57] *Не да парасят, калі свінню смаляць.*
- [58] *Не кажы гоп, пакуль не пераскочыў (не пераскочыш).*
- [59] *Не мела баба клопату, <дык> купіла парасе.*
- [60] *Не такі (Не так) чорт страшны, як яго малююць.*

- [61] *Не ўсё тое золата, што блішчыць.*
 [62] *Няма роду без выроду.*
 [63] *Пажывём – набачым (убачым).*
 [64] *Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку.*
 [65] *Пакуль жаніцца – загаіцца.*
 [66] *Паспех людзям на смех.*
 [67] *Перамелецца – мука будзе.*
 [68] *Пераначуем – болей пачуем.*
 [69] *Пра каго звоняць, таго і чэрці гоняць.*
 [70] *Праўда вочы коле.*
 [71] *Пужаная варона <i> куста баіцца.*
 [72] *Работы век (ніколі) не пераробіш.*
 [73] *Розуму не купіш.*
 [74] *Сабака брэша – вецер носіць.*
 [75] *Рыбак рыбака бачыць здаляка.*
 [76] *Свайго лёсу не мінеш.*
 [77] *Свет не без добрых людзей.*
 [78] *Свіння гразі (лужу) знойдзе.*
 [79] *Старасць – не радасць.*
 [80] *Стары друг лепей (лепш) за новых двух.*
 [81] *Сцеражонага <i> Бог сцеражэ.*
 [82] *Там добра (лепш), дзе нас няма.*
 [83] *У страху вочы вялікія.*
 [84] *Усяму свой час.*
 [85] *Хто дбае (робіць), той <i> мае.*
 [86] *Цішэй едзеш, далей будзеш.*
 [87] *Чалавек чалавеку воўк.*
 [88] *Чаму быць, таго не мінаваць.*
 [89] *Што будзе, то (тое) будзе.*
 [90] *Што пасееш, то (тое) і пажнеш.*
 [91] *Шыла ў мяшку не схаваеш (не ўтоіш).*
 [92] *Язык без касцей.*
 [93] *Якое карэнне, такое і насенне.*

Вызначэнне паняцця і прынцыпы вылучэння асноўнага парэміялагічнага фонду мовы

У сувязі з вызначэннем парэміялагічнага мінімуму мовы паўстае пытанне аб яго якаснай і колькаснай суадноснасці з усім корпусам (фондам) парэміялагічных адзінак мовы, у межах якога, у сваю чаргу, можна вылучыць

“асноўны парэміялагічны фонд” (Іванов 2001, Іванов 2002), паяцце якога прапануецца ўпершыню і таму патрабуе спецыяльнага вызначэння.

На думку Р.Л.Пермякова, “у парэміялагічным мінімуме павінны быць прадстаўлены ўсе асноўныя асаблівасці (заканамернасці) прыказкавага фонду ў цэлым. Ён павінен змяшчаць усе тыпы парэмій (для таго, каб правільна і раўнамерна адлюстраваць усе іх сэнсавыя функцыі) і ўсе магчымыя тыпы граматычных (лексічна-сітаксічных) канструкцый”. І далей: “Парэміялагічны мінімум якой-небудзь мовы (народа) – гэта ў мініяцюры (скарочанні да гранічнага мінімуму) увесь парэміялагічны фонд дадзенай мовы (або народа). Ён валодае ўсімі (або амаль усімі) асноўнымі асаблівасцямі ўсяго парэміялагічнага фонду, г.зн. мае асноўны набор яго рэалій, поўны набор яго лагічных канструкцый і набор яго лінгвістычных мадэляў розных тыпаў. Па парэміялагічнаму мінімуму можна вывучаць усе асноўныя ўласцівасці парэміялагічнага фонду дадзенай мовы (або народа) увогуле” (Пермяков 1988: 212–213).

Гэтую смелую універсалізацыю якасцей парэміялагічнага мінімуму Р.Л.Пермякоў не паспеў, на жаль, належным чынам тэарэтычна абгрунтаваць і пацвердзіць дастатковымі эмпірычнымі дадзенымі, што, аднак, наўрад пазбавіла б яе істотных унутраных супярэчнасцей. У прыватнасці, парэміялагічны мінімум можа і не адлюстроўваць усе магчымыя структурныя і семантычныя тыпы прыказак і прымавак у дадзенай мове, паколькі, па-першае, якасна абмежаваны моўным матэрыялам, зместава актуальным толькі ў той ці іншай (звычайна сучаснай) перыяд развіцця мовы, па-другое, шмат у чым абумоўлены экстралінгвістычнымі фактарамі (культурнымі прыярытэтамі пэўнай эпохі, разнастайнымі сацыяльнымі катаклізмамі, зменай светапоглядных парадыг у грамадстве і да т.п.). Па гэтых прычынах парэміялагічны мінімум аб’ектыўна не можа “мець асноўны набор рэалій ўсяго парэміялагічнага фонду дадзенай мовы” (на суперак меркаванню Р.Л.Пермякова), г.зн. не павінен супадаць па сваім складзе з асноўным парэміялагічным фундам мовы.

Асноўны парэміялагічны фонд мовы – гэта корпус прыказак і прымавак, якія з’яўляюцца найбольш ужывальнымі, а г.зн. і эпістэмалагічна актуальнымі для носбітаў мовы на працягу вельмі (або даволі) доўгага часу яе функцыянавання і па сённяшні дзень. Функцыянальная пашыранасць і эпістэмалагічная актуальнасць адзін на адзін парэміялагічнага мінімуму абмяжоўваецца толькі тым ці іншым перыядам гістарычнага развіцця мовы. Асноўны парэміялагічны фонд і парэміялагічны мінімум мовы, такім чынам, супрацьпастаўлены адзін аднаму паводле глабальнай антыноміі двух планаў існавання (і аналізу) моўнай сістэмы – дыяхранічнага і сінхранічнага.

Катэгарыяльнай прыметай адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду мовы трэба лічыць іх аднолькава шырокую ўжывальнасць у дыяхранічнай перспектыве, таму адным з асноўных эмпірычных крытэрыяў уключэння той ці іншай парэміі ў склад асноўнага парэміялагічнага фонду з'яўляецца яе фіксацыя як у найбольш ранніх зборах прыказак і прымавак, так і ў сучасных парэміялагічных крыніцах. Напрыклад, у тлумачальным “Слоўніку беларускіх прыказак” ([1996] 2002) І.Я.Лепешава і М.А.Якалцэвіч змяшчаецца шмат парэмій, якія сустракаюцца і ў першым у славянскім свеце друкаваным зборніку прыказак і прымавак “*Proverbiorum polonicorum*” (1618) Саламона Рысінскага (RYSIŃSKI 1618), г.зн. функцыянуюць у беларускай мове на працягу амаль чатырох апошніх стагоддзяў [3]. Параўн. наступныя вядомыя парэміі, якія цалкам захавалі свой лексічна-граматычны склад (тут і далей прыказкі са зборніка С.Рысінскага падаюцца паводле графікі і арфаграфіі так, як яны пададзены ў выданні NOWA KSIĘGA PRZYSŁÓW 1969–1978): *Ад прыбытку галава не баліць* ⇐ *Z przybytku głowa nie boli* (cnt. 18, № 16); *Ахвота горш за няволью* ⇐ *Ochota gorsza niż niewola* (cnt. 12, № 36 [a]); *Бог тройцу любіць* ⇐ *Bóg trójcę lubi* (cnt. 1, № 49); *Госць у дом, бог у дом* ⇐ *Gość w dom, Bóg w dom* (cnt. 4, № 34); *Дай Божа ў добры час сказаць, а ў ліхі (нядобры) намаўчаць* ⇐ *Daj Boże w dobry czas mówić, a we zły milczeć* (cnt. 3, № 10); *Добрае далёка чуваць, а дрэннае яшчэ далей* ⇐ *Dobre daleko słycać, a złe jeszcze dalej* (cnt. 2, № 90); *На злодзеі шатка гарыць* ⇐ *Na złodzieju czapka gore* (cnt. 11, № 33); *На каго Бог, на таго і людзі* ⇐ *Na kogo Bóg, na tego i ludzie* (cnt. 10, № 25); *Хто апарыцца на малаца, той і на ваду дзьмухае* ⇐ *Kto się na mleku sparzy, ten na wodę dmucha* (cnt. 5, № 41); *Чым далей у лес, тым болей дроў* ⇐ *Im dalej w las, tym więcej drew* (cnt. 4, № 62); *Што галава, то розум* ⇐ *Co głowa, to rozum* (cnt. 2, № 16); *Што край, то абычай* ⇐ *Co kraj, to obyczaj* (cnt. 1, № 91) і да т.п.

Пры вылучэнні асноўнага парэміялагічнага фонду кожнай мовы трэба вырашыць дзве вельмі істотныя праблемы. Першая з іх звязана з магчымай адсутнасцю фіксацыі той ці іншай прыказкі ў найноўшых парэміяграфічных крыніцах (прынамсі, не раней другой паловы ХХ стагоддзя). Напрыклад, у тлумачальным слоўніку І.Я.Лепешава і М.А.Якалцэвіч няма шэрага прыказак, якія шырока распаўсюджаны ў сучаснай беларускай мове і былі зафіксаваны С.Рысінскім. Параўн. адпаведныя парэміі са зборніка Ф.М.Янкоўскага БЕЛАРУСКІЯ ПРЫКАЗКІ [1957] 1992, тлумачальнага слоўніка беларускіх прыказак ШКРАБА, ШКРАБА 1987 і са зборніка RYSIŃSKI 1618: *Ад хатняга злодзея не ўсцеражэшся* (а таксама *Хатняга злодзея не ўпільнуеш*) ⇐ *Domowego złodzieja nikt się nie ustrzeże* (cnt. 3, № 9); *Ва ўсім трэба захоўваць меру* ⇐ *Miara we wszystkim ma być zachowana* (cnt. 8, № 98); *Грошы ўсё могуць або Чаго грошы не зробяць* ⇐ *Pieniądze wszystko mogą* (cnt. 12, № 73); *Гультаю(-ям) заўсёды*

свята ⇐ *U leniwych zawsze święto* (снт. 16, № 22); *Дарога на канцы языка* або *Няведамая дарога на канцы языка* ⇐ *Na końcu języka droga* (снт. 11, № 68); *3 аднаго вала дзвюх скур не дзяруць* ⇐ *Trudno z jednego wołu dwie skóry zedrzeć* (снт. 15, 49); *Знаць птушку на пер'ю* або *Па пер'і птушку пазнаюць* ⇐ *Znać ptaka po pierzu* (снт. 18, № 10); *І ваўкі сытыя, і авечкі (kozy) цэлыя* ⇐ *I wilk syty, i owce całe* (снт. 4, № 59); *Каму суджана навесіцца, той не ўтоне* або *Каму суджана вісець, той не ўтоніцца* ⇐ *Nie utonie, co ma wisieć* (снт. 10, № 29); *Не кіем, а (дык) палкаю* або *Не кіем, дык палкаю – адною паганялкаю* або *Не палкаю, дык кіем* або *Ці кіем ці палкаю – усё роўна* ⇐ *Nie kij, ale drewno* (снт. 10, № 56); *Не пытайся ў старога, а пытайся ў бывалага* ⇐ *Nie pytaj starego, pytaj buwałego* (Арпен., № 29); *Не чыні другому таго, што табе не міла* ⇐ *Co tobie niemiło, tego drugiemu nie czyń* (снт. 2, № 38); *Першага торгу не мінай* ⇐ *Pierwszego targu nigdy nie opuszczaj* (снт. 13, № 71); *У кія два канцы* або *У кія два канцы і абодва б'юць* або *У кія два канцы: адзін на мне, а другі на табе* ⇐ *U kija dwa końca* (снт. 16, № 27) і да т.п. [4].

Адсутнасць фіксацыі той ці іншай парэміі ў наш час можа сведчыць як аб яе выхадзе з ужывання ўвогуле, так і аб яе выхадзе толькі з актыўнага запаса парэміялагічных адзінак мовы (цалкам ці толькі літаратурнай формы існавання) на дадзеным этапе яе гістарычнага развіцця. Таму асноўны парэміялагічны фонд мовы мэтазгодна апісваць у выглядзе палявой структуры, якая мае ядро і перыферыю. Галоўнымі крыніцамі фактычнага матэрыялу пры вызначэнні ядра асноўнага парэміялагічнага фонду мовы могуць быць толькі тыя парэміяграфічныя крыніцы, якія з'яўляюцца найбольш рэпрэзентацыйнымі як па колькасці, так і па прынцыпах адбору адзінак і дакладна адлюстроўваюць стан мовы ў розныя перыяды яе гісторыі [5].

Другая праблема звязана з наяўнасцю вялікай колькасці разнастайных структурных варыяцый адной і той жа парэміі ў розныя перыяды гістарычнага развіцця мовы. Параўн.: *Грэх у мех, а спасенне наверх* (Носович 1874: 29) = *Грэх на грэх, а спасенне наверх* (Добровольский 1894: 24) = *Грэх у мех, а сам наверх* (Ляцкый 1898: 8) = *Грэх у мех, а спасенне ў торбу* (Ріеткiewicz 1938: 321) = *Грэх у мех, кіем па мяху – будзеш без граху* (Ралановіч 1974: 64) = *Грэх скласці ў мех* або *Грахі ў мех, а кіем па баку* або *Грэх у мех, калом па мяху – няма граху* або *Грэх у мех, калом па баку – вот і па граху* (Прыказкі і прымаўкі 1976: 2: 171) = *Грэх у мех, грашаняты ў торбу* (Лепешлаў, Якаліцэвіч [1996] 2002: 108). Або таксама: *Зажывець, пакуль жэніцца* (Носович 1874: 45) = *Пакуль жэніцца – загаіцца* (Романов 1886: 309; Ляцкый 1898: 32) = *Пакуль жэніцца, зажывець і загарыцца* (Добровольский 1894: 29) = *Да вяселля загоіцца* або *Пукі вяселле скоіцца, то гэта загоіцца* (Federowski 1935: 347) = *Не плач – загоіцца, пакуль жэнішся* (Ріеткiewicz 1938: 321) = *Пакуль жэніцца – загаіцца, а ўміраць, то і не знаць* або *Пакуль*

жаницца – загаіцца, пакуль шлюб браць – нічога не значь (Прыказкі і прымаўкі 1976: 2: 219) = Пакуль жаницца – загаіцца (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 307) і да т.п. [6].

Структурныя мадыфікацыі (варыяцыі) адной і той жа парэміі ў яе філагенезе трэба кваліфікаваць як дыяхранічную парадыгму пры ўмове нязменнасці семантыкі дадзенай адзінкі на ўсім працягу гістарычнага развіцця мовы. Лексічна-граматычная форма прыказкі можа змяняцца, але не дасягаючы той мяжы, калі парушаецца сіметрыя плана выяўлення і плана зместу моўнай адзінкі. Параўн.: *Ад смерці не адкупіцца* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 51) і *Śmierci żaden się nie wykupi* (Rysiński 1618: cnt. 14, № 88); *Аднаму густа, а другому пуста* або *Каму густа, <a> каму пуста* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 48) і *Jednemu nazbyt, a drugiemu nic* (Rysiński 1618: cnt. 5, № 38); *Бог не роўна дзеліць* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 67–68) і *Niejednako Pan Bóg daje, jednemu gręś, drugiemu jaje* (Rysiński 1618: cnt. 10, № 7); *Воўчае насенне (Воўчы дух) да лесу цягне* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 87) і *Ciągnie wilka przyrodzenie do lasa* (Rysiński 1618: cnt. 2, № 65); *Дарагая (дорага) лыжка к абеду* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 117–118) і *Nie w czas łyżka po obiedzie* (Rysiński 1618: cnt. 9, № 39); *За багацце розуму не купіш* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 148–149) і *Kto z przyrodzenia głupi, i w Paryżu sobie rozumu nie kupi* (Rysiński 1618: cnt. 5, № 73); *На сваім сметніку, і верабей (невень) гаспадар* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 253) і *Każdy pies na swych śmieciach śmielszy* (Rysiński 1618: cnt. 6, № 33) або *Śmielszy kur na swoich śmieciach niż na cudzych wrotach* (Rysiński 1618: cnt. 15, № 35); *Не лезь, жаба, туды, дзе коней кюць* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 273) і *Koniowi nogę kują, a żaba też swojej nadstawia* (Rysiński 1618: cnt. 6, № 43); *Стары друг лепей (летш) за новых двух* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 366) і *Dla przyjaciela nowego nie opuszczaj starego* (Rysiński 1618: cnt. 3, № 15); *Хто парася (парасё) украў, у таго ў вушак (вушыш) пічыць* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 355) і *Kotui prosię zginię, temu w uszu piszczy* (Rysiński 1618: cnt. 5, № 55); *Хто старое памяне (успамяне, успомніць), таму вока вон* або *Хто старое памяне, таму распёкшы палец ды ў вока* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 414–415) і *Kto rijańe rzeczu wspotni, wrzescionet tu oko wykluć* (Rysiński 1618: cnt. 7, № 26); *Чалавек марыць, а Бог уладарыць* або *Чалавек мяркуе, а Бог распараджаецца (не чье)* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 426–427) і *Człowiek tak, a Bóg inaczej* (Rysiński 1618: cnt. 2, № 14) і да т.п. У адваротным выпадку мы маем справу або з перафразаванай прыказкай, не сінанімічнай зыходнай парэміі, або ўвогуле з двюма генетычна рознымі адзінкамі.

Генетычна розныя парэміі могуць быць як не сінанімічныя, так і сінанімічныя, і нават могуць мець часткова аднолькавы лексічна-граматычны

склад, таму адносіны паміж імі нярэдка беспадстаўна вызначаюцца або як дэрывацыйныя, або нават як варыянтныя (розныя гістарычныя формы адной і той жа прыказкі). Параўн.: *Сказана – зроблена* (БЕЛАРУСКА-РУСКІ СЛОЎНІК 1988–1989: 2: 465) і *Сказана, звязана* [7] (Носовіч 1874: 149) памылкова кваліфікаваны як варыянтныя формы прыказкі *Сказана – зроблена* < лат. *Dictum factum* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 355). Або таксама: *Бойся не таго сабакі, што брэша, а таго, што лашчыцца* (БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР 1973: 251), *Не бойся той сабакі, коя варчыць, бойся той, коя маўчыць* (Романов 1912: 224) і *Не бойся звяглівага, а куслівага* (Носовіч 1874: 92) памылкова вызначаны як розныя гістарычныя формы прыказкі *Не бойся таго сабакі, што брэша, а бойся таго, што лашчыцца* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 261) і да т.п.

Пры вызначэнні гістарычнага перафразавання прыказак, асабліва не сінанімічных зыходным парэміям, цяжка, а часам і немагчыма на падставе толькі іх структурнага аналізу дакладна размежаваць, якія менавіта адзінкі першасныя, а якія вытворныя. Аб'ектыўным крытэрыем у такіх выпадках з'яўляецца тое, якая з адпаведных прыказак узнікла раней у гісторыі мовы (была першай зафіксавана ў парэміяграфічных ці літаратурных крыніцах). Параўн.: *Новая мятла і па-новаму мяце ці Новая мятла па-свойму мяце* (Прыказкі і прымаўкі 1976: 1: 343) утвораны ад *Новая мятла чыста мяце* (Рыткiewicz 1938: 330) або *Новы веник чыста мяце* (Ляцкіі 1898: 29), але ўсе яны памылкова вызначаюцца як гістарычныя формы адной і той жа прыказкі *Новая мятла па-новаму мяце* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 292–293). Або таксама: *Хто дужшы, той лепшы* (Federowski 1935: 89) утворана ад *Хто дужэй, той пружэй* (Носовіч 1874: 176), аднак абедзве парэміі памылкова кваліфікуюцца як гістарычныя формы прыказкі *Хто дужшы, той прутшы* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 405–406). Або таксама: *Што кажа стары на глум – бяры, малады, на вум* (Прыказкі і прымаўкі 1976: 2: 92) утворана ад *Хто кажаць на глум, а ты бяры сабе на вум* (Носовіч 1874: 176), але яны памылкова вызначаюцца як гістарычныя формы прыказкі *Стары кажа на глум, а малады бярэ на вум* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 366) і да т.п.

Структурнае адрозненне старажытных і сучасных форм прыказак трэба разглядаць як вынік шэрага іх тыповых пераўтварэнняў у той ці іншы гістарычны перыяд мовы. Асноўнымі трансфармацыямі плана выяўлення парэмій з'яўляюцца субстытуцыя (падстаноўкі і ўстаўкі), інверсія, элімінацыя і анексія (далучэнне пэўнай часткі) [8].

(1) С у б с т ы т у ц ы я (падстаноўкі і ўстаўкі) бывае лексічная (у тым ліку і пранамінальная), лексічна-граматычная (пераважна замены асобных словаформ) і звышслоўная. Параўн.: *І богу маліся, і чорта не гняві* (Носовіч

1874: 53) = *Бога хвалі, чорта не гняві* (Ляцкіі 1898: 4) = *Бога не гняві і чорта не смяшы* (FEDEROWSKI 1935: 53) = *І бога хвалі і чорта не гняві* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 173). Або таксама: *Чорт чорта пазнаў, ды й на піва пазваў* (НОСОВИЧ 1874: 184) = *Свой свайго пазнаў і на піва пазваў* (Ляцкіі 1898: 40) = *Чорт д'ябла пазнаў, на піва пазваў* (FEDEROWSKI 1935: 67) = *Чорт чорта пазнаў і на піва (у гасці) пазваў* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 430). Або таксама: *Дзе чорт не араў, там і сеяць не будзець* (НОСОВИЧ 1874: 23) = *Чым чорт не араў, тым <i>сеяць не стаў* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 437) і да т.п.

(2) І н в е р с і я можа быць як асобных слоў, так і цэлых структурна-кампазіцыйных частак парэмій. Параўн.: *Калі шаніце, дык і Хвілімон танице* (ШПИЛЕВСКИЙ 1853: 182) = *І Халімон танице, калі яму шаніце* (НОСОВИЧ 1874: 57) = *Калі (Як) шаніце, то (тады) і Халімон танице* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 192). Або таксама: *Сабака не пакачаўшы не з'есць* (РОМАНОВ 1886: 309) = *Сабака не з'есць не пакачаўшы* (FEDEROWSKI 1935: 270) = *Сабака не з'есць, пакуль не пакачае* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 342). Або таксама: *Чужымі рукамі добра толькі жар заграбаць* (GYSZKIEWICZ 1847: 416) = *Чужымі рукамі толькі жар заграбаць харашо* (НОСОВИЧ 1874: 184) = *Чужымі рукамі жар заграбаць лёгка (добра)* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 433) і да т.п.

(3) Э л і м і н а ц ы я датычыць пераважна структурна-кампазіцыйных частак парэмій (як правіла, сэнсава залезных) і толькі зрэдку асобных слоў. Параўн.: *Госць як нявольнік: ляжыць, хоць і ў пярыну паложыць* (НОСОВИЧ 1874: 29) = *Госць – нявольнік, што даюць, мусяць есць* (FEDEROWSKI 1935: 113) = *Госць – нявольнік* (ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ 1976: 1: 391; ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 104). Або таксама: *Можна надвое варожа, а без малітвы і бог не паможэ* (Ляцкіі 1898: 21) = *Можна надвое варожа* (ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ 1976: 2: 174; ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 238). Або таксама: *Што было, на мора сплыло* (НОСОВИЧ 1874: 187) = *Што было, даўно на мора сплыло* (FEDEROWSKI 1935: 77) = *Што было, тое (то) сплыло* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 440). Або таксама: *Язык без касці – усё хваічы* (Ляцкіі 1898: 61) = *Язык без касці – што хоча, то хлосціць* (FEDEROWSKI 1935: 126) = *Язык без касці – што захоча, тое схваіча* або *Язык без касці – што хоч, то й хваічы* або *Язык без касці – што хочаш халасці* (ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ 1976: 2: 382) = *Язык без касцей* (ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 452) і да т.п.

(4) А н е к с і я найчасцей рэалізуецца ў выглядзе далучэння да прыказкі структурна-кампазіцыйнай часткі. Параўн.: *Пакуль жаніцца – загаіцца* (РОМАНОВ 1886: 309; Ляцкіі 1898: 32; а таксама ЛЕПЕШАЎ, ЯКАЛЦЭВІЧ [1996] 2002: 307) = *Пакуль жаніцца – загаіцца, а ўміраць, то і не знаць* або *Пакуль жаніцца – загаіцца, пакуль шлюб браць – нічога не знаць* (ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ 1976: 2: 219). Або таксама: *Першая чарка калом, а другая сакалом* (НОСОВИЧ

1874: 125) = *Першая <чарка> калом, а другая сакалом, трэцяя сама ўляціць (астатнія паляціць дробнымі птушачкамі)* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 320). Або таксама: *Шэпты хату губляць* (Federowski 1935: 299) = *Шэпты хату зводзяць і вузлы разносяць* (Прыказкі і прымаўкі 1976: 2: 44) = *Шэпты хату губляць (зводзяць)* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002: 450) і да т.п.

Пры вызначэнні асноўнага парэміялагічнага фонду мовы, такім чынам, трэба выкарыстоўваць, па-першае, дыяхранічны падыход, па-другое, колькасную метадку (для выяўлення тых прыказак, што найбольш часта сустракаюцца ў парэміяграфічных і літаратурных крыніцах), і па-трэцяе трансфармацыйную метадку (для апісання структурных мадыфікацый прыказак у дыяхраніі, а таксама іх адмежавання ад генетычна розных парэмій і перафразаванняў прыказак, не сінанімічных зыходным парэміям).

Зыходным пунктам дыяхранічнага аналізу ўжывальнасці беларускіх парэмій быў выбраны ўжо згаданы зборнік “*Proverbiorum polonicorum*” (Rysiński 1618), з 1800 адзінак якога каля 300 прыказак сустракаецца ў фундаментальным зборніку М.Федароўскага “*Lud białoruski na Rusi Litewskiej: (Materiały do etnografii słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877–1905)*” (Т. 4, Warszawa, 1935), а ўсяго да пачатку ХХ стагоддзя, мяркуючы па матэрыялах “*Сборника белорусских пословиц*” (1874) І.І.Насовіча і іншых збіральных беларускіх прыказак, захавалася больш за 500 адзінак (паводле Порецкый 1983: 52), шмат з якіх, паводле зборніка Ф.М.Янкоўскага “*Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы*” ([1957] 1992), актыўна ўжываюцца ў беларускай мове і па сённяшні дзень. Акрамя названых крыніц былі даследаваны таксама парэміялагічныя зборы ХІХ – першай паловы ХХ стагоддзя (Романов 1886, Ляцкый 1898 і інш.), зборнік “*Прыказкі і прымаўкі*” (1976) М.Я.Грынבלата, а таксама тлумачальныя слоўнікі “*Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі*” (1987) І.Р.Шкрабы і Р.В.Шкрабы, “*Слоўнік беларускіх прыказак*” ([1996] 2002) І.Я.Лепешава і М.А.Якалцэвіч, “*Прыказкі і прымаўкі*” ([2000] 2002) А.С.Аксамітава.

Паводле вызначаных прынцыпаў быў выяўлены асноўны парэміялагічны фонд беларускай мовы (каля 650 адзінак без уліку іх варыянтаў). Вылучаны корпус найбольш ужывальных у дыяхранічнай перспектыве беларускіх прыказак змяшчае больш за 500 адзінак, якія былі зафіксаваныя на працягу ХІХ – першай паловы ХХ стагоддзяў. У “*Proverbiorum polonicorum*” (1618) С.Рысінскага і ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (паводле тлумачальных слоўнікаў Шкраба, Шкраба 1987 і Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002) супадае каля 120 прыказак (без уліку іх варыянтаў), якія ўваходзяць у ядро асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы і з’яўляюцца найстаражытнейшымі парэміямі, што ўжываюцца ў яе літаратурнай форме.

**Найбольш старажытнага прыказкі з асноўнага
парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай мовы
(паводле зборніка С.Рысіньскага)**

- [1] *Ад прыбытку галава не баліць – Z przybytku głowa nie boli* (cnt. 18, № 16).
- [2] *Адзін дурань можа задаць (задасць) столькі пытанняў, што дзесяць (сем) разумных не адкажуць – Jeden głupi dziesięciu mądrych zwiędzie, a dziesięć mądrych, jednego głupiego nie* (cnt. 5, № 28).
- [3] *Адна бяда не ходзіць <другую за сабою водзіць> або Бяда адна не ходзіць <за сабою другую водзіць> або Адна бяда не ідзе, другую за сабою вядзе – Jedna nędza nie dokuczy* (cnt. 4, № 60).
- [4] *Адна ластаўка вясны не робіць – Jedna jaskółka nie przynosi wiosny* (cnt. 5, № 22).
- [5] *Аднаму густа, а другому пуста або Каму густа, <a> каму пуста – Jednemu nazbyt, a drugiemu nic* (cnt. 5, № 38).
- [6] *Апёкшыся на малацэ, <i> на ваду дзьмеш (дзьмухаеш) або Хто апарыцца на малацэ, той і на ваду дзьмухае або Апёкся на малацэ, дык і на холодную ваду дзьмуць будзеш або Апёкшыся малаком, ваду студзяць – Kto się na mleku sparzy, ten na wodę dmucha* (cnt. 5, № 41).
- [7] *Ахвота горш за няволю – Ochota gorsza niż niewola* (cnt. 12, № 36 [a]).
- [8] *Баба з воза – кабыле (каню) лягчэй або Баба з калёс – калёсам (каню) лягчэй – Baba z woza, kołom lżej* (cnt. 1, № 18).
- [9] *Багаты дзівіцца, чым бедны жывіцца або Няхай багаты дзівіцца, чым бедны жывіцца – Bogaty się dziwiuje, czym się żebrak gnaruje* (cnt. 1, № 56) або *Bogaty się dziwi, czym się chudzina żywi* (cnt. 1, № 57).
- [10] *Без працы не будзеш есці коляцы (калачы) – Bez prace nie będą kołaczce* (cnt. 1, № 28).
- [11] *Беражонага <i> бог беражэ або Сцеражонага <i> бог сцеражэ – Strzeżonego i Bóg strzeze* (cnt. 14, № 33).
- [12] *Бог не роўна дзелиць – Niejednako Pan Bóg daje, jednemu gęś, drugiemu jaje* (cnt. 10, № 7).
- [13] *Бог тройцу любіць – Bóg trójcę lubi* (cnt. 1, № 49).
- [14] *Бяда не па лесе, а па людзях ходзіць – Nie po drzewie przygoda chodzi, po ludziach* (cnt. 9, № 65).
- [15] *Вады не засліш не паварушыўшыся, рыбка не зловіш не памачыўшыся – Trzeba się zmaczać, kto chce rybu łowić* (cnt. 16, № 1).
- [16] *Ваўкоў (ваўка, воўка) баяцца – у лес не хадзіць – Wojąc się wilka, do lasa nie iść* (cnt. 1, № 58), параўн.: *Przed trzaskiem do lasa nie iść* (cnt. 12, № 37 [b]).
- [17] *Ведае (Знае) кошка, чыё сала з'ела – Wie pies, czyje sadło zjadł* (cnt. 16, № 56).
- [18] *Воран ворану вачэй (вока) не выдзёубе (не выклуне, не клюе) або Груган гругану вачэй (вока) не выдзёубе (не дзяўбе, не клюе) або Крумкач крумкачу вока не выдзёубе – Kruk krukowi nigdy oka nie wykłuje* (cnt. 5, № 56).

- [19] Воўк і лічанае бярэ – *Bierze wilk i liczone* (cnt. 1, № 33).
- [20] Воўчае насенне (Воўчы дух) да лесу цягне – *Ciągnie wilka przyrodzenie do lasa* (cnt. 2, № 65).
- [21] Галавою (ілбом) сцяны (сцяну, муру, мур) не праб'еш – *Trudno muru głową przebić* (cnt. 15, № 75).
- [22] Галоднай куме хлеб (сыр) на ўме – *Głodnemu chleb na myśli* (cnt. 3, № 89).
- [23] Голаму разбой не страшан (не страшны) або Голы разбою не баіцца – *Nie straszny nagietu rozbój* (cnt. 10, № 55).
- [24] Гора табе, воле, калі цябе карова коле – *Biada temu domowi, gdzie krowa dobada wołowi* (cnt. 1, № 79).
- [25] Госць мала бывае (гасцюе), ды багата (многа, шмат) бачыць – *Więcej gość za godzinę w cudzym domu ujrzy niż gospodarz za rok* (cnt. 16, № 98) або *Gość, na jedną noc w cudzym domu zostawszy, kofek w ścianę wbije* (cnt. 4, № 45).
- [26] Госць у дом, бог у дом – *Gość w dom, Bóg w dom* (cnt. 4, № 34).
- [27] Да Бога высока, да пана (да цара) далёка або Да цара далёка, а да бога высока – *Bóg wysoko, a przyjaciel daleko* (cnt. 1, № 47).
- [28] Да пары збан (жбан) ваду носіць <ручка (вушка) адарвецца – збан наб'ецца> – *Do czasu zbanek wodę nosi* (cnt. 2, № 86).
- [29] Дай Божа ў добры час сказаць, а ў ліхі (нядобры) намаўчаць – *Daj Boże w dobry czas mówić, a we zły milczeć* (cnt. 3, № 10).
- [30] Дараванаму (дарованаму, дармавому) каню ў зубы не глядзяць – *Darowanemu koniowi nie patrzą w zęby* (cnt. 2, № 87).
- [31] Дарагая (дарага) лыжка к абеду – *Nie w czas łyżka po obiedzie* (cnt. 9, № 39).
- [32] Дзе коратка (тонка), там ірвецца (і рвецца) – *Gdzie cienko, tam się rwie* (cnt. 3, № 99).
- [33] Дзе чорт <сам> не зможа (не можа, няіме), там (туды) бабу пашле – *Gdzie diabeł nie może, tam babę pošle* (cnt. 4, № 2).
- [34] Дзіравага меха (мяшка) не напоўніш (не напхаеш) – *Dziurawego woru trudno napchać* (cnt. 3, № 37).
- [35] Дзіця не плача, матка (маці) не дагадаецца або Пакуль дзіця не заплача, маці не дагадаецца – *Dziecię nie płacze, matka nie wie, czego potrzebuje* (cnt. 3, № 50).
- [36] Добрае далёка чуваць <а дрэннае яшчэ далей> – *Dobre daleko słychać, a złe jeszcze dalej* (cnt. 2, № 90) або *Dobre długo się pamięta, a złe jeszcze dłużej* (cnt. 2, № 89).
- [37] Дружба (прыяцель) пазнаецца ў няшчасці – *I w szwach przyjaciela poznać* (cnt. 17, № 81).
- [38] Дурняў не аруць, не сеюць, яны самі родзяцца – *Nie trzeba głupich siać, sami się rodzą* (cnt. 10, № 38).
- [39] Жывём (Жыву) як <той> гарох пры дарозе – хто ідзе, той і скубе – *Ma się jako groch przy drodze* (cnt. 8, № 77).
- [40] За багацце розуму не куніш – *Kto z przyrodzenia głupi, i w Paryżu sobie rozumu nie kupi* (cnt. 5, № 73).
- [41] Загляне сонца <i> ў наша аконца – *Będzie też słońce przed naszymi wroty* (cnt. 1, № 22).

[42] Захацеўшы сабаку выцяць (ударыць), кій (палку) знойдзеш або Захочаш сабаку выцяць (ударыць) – кій (палку) знойдзеш або Калі захочаш сабаку выцяць, то кій знойдзеш – *Łasno o kij, kto chce psa bić* (cnt. 8, № 7).

[43] З вачэй (З воч) далюў і з сэрца вон – *Co z oczu, to z myśli* (cnt. 2, № 7).

[44] З вялікага грому <часамі, заўсёды> малы дождж <бывае> або З вялікае хмары малы дождж – *Z wielkiej chmury mały deszcz* (cnt. 18, № 18).

[45] Злодзей хоць вузлы пакіне, а агонь усё забярэ – *Złodziej, bywszy w domu, kąty zostawi, a ogień, kiedy przyjdzie, wszystko pobierze* (cnt. 18, № 93).

[46] З чужога воза і сярод (у) балота (броду, гразі) злазь (злазяць, злезеш) *Z cudzego konia i śród błota zsiadaj* (cnt. 18, № 27).

[47] З якою лысінкай цёлка нарадзілася, з такой і здохне або Лысае цялятка і здохне з лысінкай або Урадзілася цяля з белаю лапінкаю на лбе, так яно і памрэ або Уродзіцца цяля з лысінкаю, то і з лысінкаю здохне або Як (калі) удасца жарабё (бычок) з лысінкай, дык і здохне (састарэе) з лысінкай (такім) – *Co się tyso urodzi, tyso zginie* (cnt. 2, № 9).

[48] <I> адтуль гарача (гарачо), <i> адтуль боляча (балачо) – *Tu gore, tu boli* (cnt. 15, № 87).

[49] <I> бога хвалі і чорта не гняві – *Bogu służ, a diabła nie gniewaj* (cnt. 1, № 50).

[50] І ваўкі сытыя, і авечкі (kozy) цэлыя – *I wilk syt, i owce całe* (cnt. 4, № 59).

[51] <I> рада б душа ў рай, ды грахі не пускаюць або <I> рад бы ў рай, ды грахі не пускаюць або Хацела б душа ў рай, ды грахі не пускаюць або Хацеў бы ў рай, ды грахі не пускаюць – *Rada by dusza do raju, ale grzechy nie puszczają* (cnt. 14, № 18).

[52] <I> сам не гам і другому не дам або Як сабака на сене – і сам не гам і другому не дам – *Wur pies na sianie, sam go nie je, a krowie go nie da* (cnt. 1, № 69).

[53] Калі (Як) топішся, дык (то) за брытву ўхопішся (хопішся) або Хто топіцца, той за брытву хопіцца – *Kto tonie i gotego się miecza chwytą* (cnt. 5, № 58).

[54] Калі не пераскочыў, не кажы гоп або Не кажы гоп, не пераскочыўшы або Не кажы гоп, пакуль не пераскочыў (не пераскочыш) або Не пераскочыў (не пераскочышы), не кажы гоп – *Nie mów hop, aż przeskoczysz* (cnt. 9, № 48).

[55] Капейка рубель беражэ – *Święty to grosz, co kopy strzeże* (cnt. 14, № 57).

[56] Клін клінам выбіваюць (выганяюць) або Клін выбіваецца клінам – *Klin klinem wybić* (cnt. 6, № 1).

[57] Кожны (усякі) чорт на сваё кола ваду цягне – *Każdy młynarz na swoje koło wodę prowadzi* (cnt. 5, № 54).

[58] Конь на чатырох нагах <i то> спатыкаецца або У каня чатыры нагі, і той спатыкаецца – *Koń na czterech nogach, a usterka się* (cnt. 9, № 100).

[59] Ласка панская на дохлым (на рабым) кані едзе – *Łaska pańska na pstrym koniku jeździ* (cnt. 8, № 17).

[60] Маладое піва заўсёды шуміць – *Ustoi się jak młode piwo za czasem* (cnt. 16, № 39).

[61] На адным месцы і камень <мохам> абрасце – *Na miejscu kamik mchem obrasta* (cnt. 9, № 96).

[62] На воўка памоўка, а мядзведзь цішком – *Na wilka okrzyk, a niedźwiedź pszczoły drze* (cnt. 11, № 25).

- [63] *На злодзеі шапка гарыць – Na złodzieju czapka gore* (cnt. 11, № 33).
- [64] *На каго Бог, на таго і людзі – Na kogo Bóg, na tego i ludzie* (cnt. 10, № 25).
- [65] *На паўца і звер бяжыць – Na łowca zwierz* (cnt. 11, № 7).
- [66] *На пахілае дрэва (на пахілую вярбу) козы скачуць – Na pochyle drzewo i kozy łazą* (cnt. 9, № 52).
- [67] *На сваім сметніку і верабей (певень) гаспадар – Każdy pies na swych śmieciach śmielszy* (cnt. 6, № 33) або *Śmielszy kur na swoich śmieciach niż na cudzych wrotach* (cnt. 15, № 35).
- [68] *На табе, божа (нябожа), што мне (нам) нягожа – Ne, tobie, nieboże, co mnie nie może* (cnt. 9, № 88).
- [69] *На чым вазку (возе, коніку) едзеш, таму і песеньку (песенькі, песню) вядзі (пей, спявай) – Kto na czym wózku jeździ, tego piosnkę śpiewa* (cnt. 6, № 23).
- [70] *Найшла (наскочыла) кася на камень – Trafila kosa na kamień* (cnt. 15, № 53).
- [71] *Насіў воўк, панеслі і ваўка (воўка) або Цягаў (Цягнуў) воўк, пацягнулі і воўка – Nosi wilk, ale ropiosą i wilka* (cnt. 10, № 13).
- [72] *Начная язюля (язюлька) дзённу перакуче – Nocna gzegzółka zawsze dzienną przekuka* (cnt. 11, № 75).
- [73] *Не адразу Вільня (Масква) будавалася – Nie za jeden dzień Kraków zbudowano* (cnt. 9, № 56).
- [74] *Не капай другому яму, сам у яе ўваліцца або Хто пад кім яму капае, часта сам у яе ўпадае – Kto pod kim dołek kopie, sam weń wpadnie* (cnt. 5, № 88).
- [75] *Не лезь, жаба, туды, дзе коней куюць – Koniom nogę kują, a żaba też swojej nadstawia* (cnt. 6, № 43).
- [76] *Не мела баба клопату, <дык> купіла парася – Nie miała baba kłopotu i kupiła sobie parszwyne prosię* (cnt. 9, № 54).
- [77] *Не плаціць багаты, а вінаваты – Nie płaci bogaty, płaci winowaty* (cnt. 9, № 80).
- [78] *Не пытайся ў старога, а пытайся ў бывалага ← Nie pytaj starego, pytaj bywałego* (cnt. Арпен., № 29).
- [79] *Не такі (Не так) чорт страшны, як яго малююць – Nie tak szpetny diabeł, jako go malują* (cnt. 11, № 36) або *Nie tak lew srogі, jako go malują* (cnt. 11, № 37).
- [80] *Не ўсё тое золата, што блішчыць – Nie wszystko to złoto, co się świeci* (cnt. 9, № 41).
- [81] *Не шукаючы, не знойдзеш – Nie biegasz – nie masz; nie szukasz – nie znajdziesz* (cnt. 11, № 19).
- [82] *Hi села, ni пала, захачела баба сала або Hi села, ni пала, дай, баба, сала – Ni siadło, ni padło* (cnt. 11, № 26).
- [83] *Павінную галаву <i> меч не сячэ – Pokornej głowy miecz nie siecze* (cnt. 13, № 54).
- [84] *Памалу едучы, далей будзеш або Паціху (Цішэй) едзеш – далей будзеш – Potam idąc, dalej zajdziesz* (cnt. 13, № 57).
- [85] *Панскае вока каня гадуе (тучыць) – O ko pańskie tuczy konia* (cnt. 12, № 15).

- [86] Паны б'юцца, а ў мужыкоў чубы трашчаць – *Kiedy panowie za łeb chodzą, tedy u poddanych włosy trzeszczą* (cnt. 6, № 21).
- [87] Пасмяляўся гаршчок з кагла <агледзеўся – і сам чорны> – *Kociel garcowi przygania, a oba smolą* (cnt. 5, № 45).
- [88] Першага тору не мінай □ – *Pierwszego targu nigdy nie opuszczaj* (cnt. 13, № 71).
- [89] Першая жонка ад бога, другая ад людзей, а трэцяя ад чорта – *Pierwsza żona od Boga, druga od ludzi, trzecia od diabła* (cnt. 12, № 52).
- [90] Пра воўка (Аб воўку) памоўка, а ён <і сам> тут – *O wilku mówią, a wilk przede drzewiami* (cnt. 12, № 22).
- [91] Рука руку мые – *Ręka rękę umywa, noga nogę wspiera* (cnt. 14, № 4).
- [92] Сава не прывядзе (не родзіць) сакала <а такога ж чорта, як сама> – *Nie urodzi sowa sokoła* (cnt. 10, № 5).
- [93] Скрыплівае (скрыпучае) дрэва доўга скрыпіць (стаіць) або Скрыпучае дрэва жыўчае або Скрыпучая вярба два вякі жыўе – *Drzewo, które skrzypi, dłużej w lesie stoi* (cnt. 3, № 56).
- [94] Скупы два разы траціць або Скупы плаціць двойчы – *Skąpy dwa razy płaci* (cnt. 14, № 60).
- [95] Славен бубен за гарамі – *Głośny bęben za górą, a kiedy do nas przyjdzie, alić jak pudełko* (cnt. 4, № 29).
- [96] Сямёра аднаго не чакаюць – *Napisano u białego lwa, nie czekają na jednego dwa* (cnt. 10, № 10).
- [97] У бабы валасы доўгія (волас доўгі), а памяць кароткая (розум кароткі) – *U Białych głów długie włosy, a rozum krótki* (cnt. 16, № 44).
- [98] У страху вочы вялікія – *U stracha wielkie oczy* (cnt. 16, № 13).
- [99] Усюды добра, а дома лепей – *Wszędzie dobrze, ale doma najlepiej* (cnt. 17, № 47), параўн. *Miłe doma* (cnt. 8, № 96).
- [100] Хвароба <нікога> не красіць – *Choroba nie piastuje* (cnt. 2, № 2).
- [101] Хто дужшы, той прутшы – *Kto duższy, ten lepszy* (cnt. 6, № 97).
- [102] Хто мажа, той і едзе – *Kto smaruje, jedzie* (cnt. 6, № 11).
- [103] Хто любіць папа, хто пападдзю, хто панову дачку – *Jednemu się pop podoba, a drugiemu poradia* (cnt. 5, № 9).
- [104] Хто не нараджаецца, той не памірае – *Kto się nie rodzi, ten nie umiera* (cnt. 7, № 85).
- [105] Хто позна ходзіць, <той> сам сабе шкодзіць – *Kto nierychło chodzi, ten sam sobie szkodzi* (cnt. 5, № 66).
- [106] Хто пытае, той не блудзіць – *Kto pyta, nie błądzi* (cnt. 5, № 72).
- [107] Хто рана ўстае, таму <і> бог дае – *Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje* (cnt. 5, № 97), параўн. *Nie ranoś wstał, nie będziesz miał* (cnt. 11, № 32).
- [108] Хто старое памяне (успамяне, успомніць), таму вока вон або Хто старое памяне, таму распёкшы палец ды ў вока – *Kto pijane rzeczy wspomni, wrzecionem tu oko wykłuc* (cnt. 7, № 26).
- [109] Цераз сілу і конь не цягне – *I koń nad siłę nie skoczy* (cnt. 4, № 68).
- [110] Ціха вада берагі мые або Ціхая вада грэблю рве – *Cicha woda brzegi podrywa* (cnt. 1, № 96).

[111] Ціхая свіння глыбока капае (рые) або Ціхая свіння глыбокі карань рые – *Porzura świnka głęboko w ziemi ryje* (cnt. 12, № 54).

[112] Чалавек марыць, а Бог уладарыць або Чалавек мяркуе, а Бог распараджаецца (не чуе) – *Człowiek tak, a Bóg inaczej* (cnt. 2, № 14).

[113] Чым далей у лес, тым болей (большы) дроў – *Im dalej w las, tym więcej drzew* (cnt. 4, № 62).

[114] Што <ні> галава, то <і> розум – *Co głowa, to rozum* (cnt. 2, № 16).

[115] Што <ні> край, то <і (свой)> абычай (звычай) – *Co kraj, to obyczaj* (cnt. 1, № 91).

[116] Шыла ў мяху (у мяшчу) не схаваш (не ўтоіш) – *Nie zatai się sztydo w worku* (cnt. 9, № 78).

[117] Яблык ад яблыні недалёка коціцца (падае) або Яблык ад яблыні далёка не адкоціцца (не коціцца) – *Niedaleko drzewa jabłko radnie* (cnt. 10, № 1).

[118] Як Бог захоча (хоча) пакараць каго (чалавека), то (дык) адбярэ ў яго розум (таго пазбаўляе розуму) – *Kiedy kogo Bóg chce skarać, tedy mu rozum odejmie* (cnt. 7, № 44).

[119] Як пасцелешся, так і выспнішся – *Jako sobie pościelesz, tak się wyspisz* (cnt. 4, № 69).

Суадносіны парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду мовы

У складзе парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы налічваецца толькі каля 45,0 % супадзенняў. Калі параўнаць найбольш вядомыя (ужывальныя) прыказкі сучаснай беларускай літаратурнай мовы і найбольш старажытныя прыказкі з саставу асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы (паводле зборніка С.Рысінскага), то супадзенняў будзе яшчэ менш (адпаведна каля 14,0 % і 10,0 %). Параўн.: *Адна бяда не ходзіць <другую за собою водзіць>*; *Бог тройцу любіць*; *Галавою (ілбом) сцяны (сцяну, муру, мур) не праб'еш*; *Да пары збан (збанок) ваду носіць*; *Далей у лес – болей дроў* або *Чым далей у лес, тым болей (большы) дроў*; *Каму густа, <а> каму пуста*; *Клін клінам выбіваюць (выганяюць)*; *Конь на чатырох нагах <і то> спатыкаецца*; *На злодзеі шапка гарыць*; *Не кажы гоп, пакуль не пераскочыў (не пераскочыш)*; *Не мела баба клопату, <дык> купіла парасё*; *Не такі (Не так) чорт страшны, як яго малююць*; *У страху вочы вялікія*; *Ціэй ідзеш, далей будзеш*; *Шыла ў мяшчу не схаваш (не ўтоіш)* і г.д.

Такім чынам, можна сцвярджаць, што (1) вызначаны асноўны парэміялагічны фонд такая ж моўная рэальнасць, як і парэміялагічны мінімум, (2) асноўны парэміялагічны фонд і парэміялагічны мінімум мовы не супадаюць палкам ні якасна, ні колькасна, (3) менавіта корпус адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду, а не парэміялагічнага мінімуму, можа і

павінен (насуперак меркаванню Р.Л.Пермякова) змяшчаць “асноўны набор рэалій усяго парэміялагічнага фонду дадзенай мовы”.

У гэтай сувязі актуальным у сучаснай парэміялогіі з’яўляюцца не столькі спробы ўдакладнення спосабаў і прыёмаў вызначэння парэміялагічнага мінімуму і яго квантытатыўных параметраў (параўн. Durčo 2000 і да т.п.), колькі распрацоўка прыцыпаў і метадыкі вызначэння асноўнага парэміялагічнага фонду для розных моў свету, што мае асаблівую важнасць для параўнальна-гістарычнага і тыпалагічнага вывучэння парэмій.

Заўвагі

1. Параўн. аналагічную парэмію англ. *There is no Rose without a thorn*, якая сапраўды ўваходзіць у склад 800 самых ужывальных англійскіх прыказак і прымавак (гл. Ribout, Wittng 1969: prov. 663).

2. Парэміялагічны эксперымент праводзіўся ў Магілёве (у 2000 і 2001 гадах). У ім удзельнічала 100 чалавек з ліку студэнтаў факультэта славянскай філалогіі (75 чалавек) дзённага і завочнага аддзяленняў (адпаведна 25 і 50 чалавек), а таксама дзённага аддзялення факультэта замежных моў па спецыяльнасці “закежная мова” з дадатковай спецыяльнасцю “беларуская мова і літаратура” (25 чалавек) Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. Узрост інфармантаў вагаўся ад 20 да 36 гадоў. Паводле сацыяльнага палажэння ўдзельнікі эксперымента належалі да сямей прадстаўнікоў творчай і тэхнічнай інтэлігенцыі (19 чалавек), служачых (22 чалавека), працоўных (35 чалавек), сялян (24 чалавека).

3. Выбар зборніка *“Proverbiorum polonicorum”* (1618), што быў выдадзены на польскай мове з лацінскімі каментарамі, у якасці адной з найстаражытнейшых крыніц беларускай парэміялогіі не павінен выклікаць прэчэнняў (гл. Іванов 2003; такі погляд, дарэчы, ужо сустракаўся ў навуковай літаратуры, параўн. Швеченко 1994). Па-першае, Саламон Рысінскі (Solomon Pantherus Leucorussus) – адзін з выбітных славянскіх асветнікаў канца XVI і пачатку XVII стагоддзяў – нарадзіўся і большую частку свайго жыцця пражыў на тэрыторыі Беларусі, этнічна самавызначаў сябе як “беларус” (Leucorussus), а гэта значыць выдатна ведаў тагачасную беларускую культуру і быў добра знаёмы з беларускімі прыказкамі. Па-другое, у зборніку апрача ўласна польскіх змешчана шмат і інтэрнацыянальных, і агульнаславянскіх, і ўсходнеславянскіх парэмій. Таму вызначаць паходжанне парэміялагічных адзінак, якія складаюць зборнік, толькі паводле яго назвы нельга. У сучаснай беларускай парэміялогіі распаўсюджана меркаванне, што пры аналізе матэрыялаў С.Рысінскага шмат у якіх выпадках бывае “вельмі цяжка вызначыць, якія з тэкстаў запісаны ім на Беларусі, якія вядомы абодвум народам і якія наогул выпадкова трапілі ў зборнік” (Грынелат 1976: 11). Аднак гэтая праблема ў пэўнай ступені вырашальная, калі паслядоўна супастаўляць зборнік С.Рысінскага з польскімі і беларускімі парэміяграфічнымі крыніцамі XVII – XX стагоддзяў. Амаль вычарпальна адпаведныя польскія паралелі адлюстраваны ў фундаментальным выданні Nowa księga przysłów 1969–1978, некаторыя беларускія паралелі змешчаны ў працы Порецкі 1983:

52–54, 143–149. Пэўная колькасць парэмій са зборніка С.Рысінскага захавалася дагэтуль і шырока распаўсюджана ў сучаснай беларускай мове (гл. спіс найбольш старажытных прыказак з асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай мовы). Натуральна, сярод іх ёсць і запазычаныя з польскай мовы, і агульныя для польскай і беларускай моў прыказкі, і агульнаславянскія парэміі, і інтэрнацыяналізмы. Ёсць і невялікая колькасць уласна беларускіх прыказак (у тым ліку і запазычаных у польскую мову). Усё гэта з’яўляецца дастатковай падставай меркаваць, што зборнік Саламона Рысінскага – гэта першая парэміяграфічная крыніца прыказак, якія ўжываліся на тэрыторыі Беларусі з канца XVI – пачатку XVII стагоддзяў і ўвайшлі ў сучасную беларускую літаратурную мову.

4. Разам з тым у тлумачальным слоўніку Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002 можна сустрэць устарэлыя парэміі, якія даўно выйшлі з шырокага ўжывання ў беларускай мове з прычыны страты імі сваёй эпістэمالагічнай актуальнасці. Параўн.: *Вайна усё спіша* (‘Гаворыцца як апраўданне якіх-н. дзеянняў, учынкаў, спраў у ваенны час’); *Да бога высока, да цара (да пана) далёка* або *Да цара далёка, а да бога высока* (‘Кажуць, калі няма адкуль чакаць дапамогі, няма каму паскардзіцца’); *Зімняя ночка – бацьку сарочка* (‘Пра ручное прадзівя ў доўгія зімнія ночы’); *Ласка панская на рабым (дохлым) кані едзе* (‘Панскія абяцанні, спагада, лагоднасць ненадзейныя, не выклікаюць даверу’); *Мужык глядзіць, як вароча, а хіцёр, як чорт* (‘Гаворыцца як ацэнка хітрасці і пранікліваасці мужыка’); *Не будзь ні войтам, ні панам – не будзеш чалавекам паганым* і да т.д. Уключэнне такіх адзінак у слоўнік абумоўлена, відаць, імкненнем аўтараў, з аднаго боку, улічыць усе прыказкі, што сустракаюцца ў творах беларускай мастацкай літаратуры, а з другога, адлюстраваць у даведніку ўсе прыклады ўжывання прыказак, якія трапілі ў слоўніковую картатэку.

5. Тлумачальны “*Слоўнік беларускіх прыказак*” ([1996] 2002) І.Я.Лепешева і М.А.Якалцэвіч, на жаль, не з’яўляецца ў гэтым сэнсе дастаткова рэпрэзентацыйным, паколькі ў ім, нягледзячы на дэклараванае паслядоўнае супастаўленне кожнай прыказкі з яе формай, зафіксаванымі ў іншых парэміялагічных зборніках, адсутнічае цэлы шэраг неабходных паралелей. Параўн.: *Госць – нявольнік* параўноўваецца з *Госць – нявольнік, што даюць, мусіць есць* (Федаровскі 1935: 113) і *Госць – нявольнік* (Прыказкі прымаўкі 1976: 1: 391), але чамусьці адсутнічае храналагічна больш ранняя *Госць як нявольнік: ляжыць, хоць і ў пярыну паложыць* (Носовіч 1874: 29), а таксама няма адметнага па форме *Госць – нявольнік, няма рэдзкі, то мёд есць* (Рыткiewicz 1938: 371) і да т.д.

6. Аналіз структурных змяненняў знешняй формы адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы мае значнасць пры вывучэнні прычын і характару гістарычных змяненняў беларускай моўных афарызмаў, іх структурных асаблівасцей функцыянавання ў маўленні, крытэрыяў цэласнасці як знакавых адзінак. Парэміялагічны матэрыял зборніка С.Рысінскага ў гэтых адносінах (асабліва з пункту гледжання гісторыі беларускай мовы) дагэтуль застаецца недаследзваным, асобныя тэксталагічныя супастаўленні можна знайсці толькі ў працы Порецкі 1983: 52–54, 143–149.

7. Гэтае выслоўе ўтварылася, відаць, з выразу *Сказаў, як звязаў* (гл. Носовіч 1874: 149) на ўзор сінтаксічнай мадэлі сказа ў беларускім адпаведніку відомaga лацінскага афарызма.

8. Трансфармацыйны падыход паспяхова прымяняецца пры апісанні структурнай дынамікі прыказак (Саввіна 1984, Савенкова 1987 і інш.) і літаратурных афарызмаў (параўн. Крейдлин 1989, Иванов 1994, 1999 і інш.).

Літаратура

Аксамітаў А. [С.] Прыказкі і прымаўкі: Глумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедральных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стагоддзяў [2000]. 2-е выд., дапрац. Мінск, 2002.

Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы [1957] / Склаў Ф. [М.] Янкоўскі. 3-е выд., дапрац. і дап. Мінск, 1992.

Беларуска-рускі слоўнік: У 2 т. 2-е выд. Мінск, 1998–1989.

Беларускі фальклор у сучасных запісах (Брэсцкая вобласць): Традыцыйныя жанры / Склад. В.А.Захарава; Пад рэд. Р.Р.Шырма. Мінск, 1973.

Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Национально-культурная семантика языковых афоризмов // *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного [1973]. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 1990. С. 71–80.

Грынблат М.Я. Прыказкі і прымаўкі // Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / Склад., сістэма тэкстаў, уступ. артыкул і камент. М.Я.Грынблат. Мінск, 1976. Кн. 1. С. 5–48.

Добровольский В.Н. Смоленский этнографический словарь. Ч. 3: Пословицы. Санкт-Петербург, 1894.

Иванов Е.Е. Структурная парадигма афоризма как единицы языка vs. речи // Вопросы романо-германской филологии: Прагматика и семантика / Отв. ред. В.В.Лазарев. Пятигорск, 1994. С. 83–89.

Иванов Е.Е. Парцелляция афоризма // Мат-лы Республ. науч. конф. “Пушкин и национальные литературы: (К 200-летию со дня рождения)” (5–6 мая 1999 г.) / Отв. ред. В.В.Люкевич. Могилев, 1999. С. 79–84.

Иванов Е.Е. К определению понятия “основной паремиологический фонд” и его соотношение с “паремиологическим минимумом” языка // Русистика и белорусистика на рубеже веков: Тезисы докладов Международ. науч. чтений (25–26 октября 2001 г.). Могилев, 2001. С. 27–30.

Иванов Е.Е. “Proverbiolum Polonicorum” (1618) С.Рысиньского и основной паремиологический фонд белорусского языка // Личность – слово – социум: Мат-лы III Международ. науч.-практ. конф. (16–18 апреля 2003 г.): В 3 ч. / Отв. ред. В.В.Фалалеев. Минск, 2003. Ч. 3. С. 47–49.

Iwanou J. О “паремиологическом минимуме” и “основном паремиологическом фонде” русского языка // *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich.* Białystok, 2002. T. VIII. S. 87–94.

Крейдлин Г.Е. Структура афоризма // Проблемы структурной лингвистики (1985–1987) / Отв. ред. В.П.Григорьев. Москва, 1989. С. 196–206.

Крикман А. Паремиологические эксперименты Г.Л.Пермякова // Малые формы фольклора: Сб. статей памяти Г.Л.Пермякова. Москва, 1995. С. 338–382.

Лешчыў І.Я., Якаўцэвіч М.А. Слоўнік беларускіх прыказак [1996]. Мінск, 2002.
Ляцкіі Е.А. Матэрыялы для изучення творчэства і быта беларусаў: Пасловіцы, погаворкі, загадкі. Москва, 1898.

Носовіч І.І. Сборник белорусских пословиц. Санкт-Петербург, 1874.

Пермяков Г.Л. 300 общеупотребительных русских пословиц и поговорок = 300 общоупотребительни руски пословици и поговорки: Для говоращих на болгарском языке. Москва – София, 1986.

Пермяков Г.Л. К вопросу о паремиологическом минимуме // Паремиологические исследования / Сост. и ред. Г.Л.Пермякова. Москва, 1984. С. 262–263.

Пермяков Г.Л. К вопросу о русском паремиологическом минимуме // Словари и лингвострановедение / Под ред. Е.М.Верещагина. Москва, 1982. С. 131–137.

Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. Москва, 1988.

Пермяков Г.Л. Паремиологический эксперимент: Материалы для русского паремиологического минимума (1500 русских пословиц, поговорок, загадок, примет и других народных изречений, наиболее распространенных в живой разговорной речи). Москва, 1971.

Порецкий Я.И. Соломон Рысиинский (Solomo Pantherus Leucorussus): Конец XVI – начало XVII века. Минск, 1983.

Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / Склад., сістэма тэкстаў, уступ. артыкул і камент. М.Я.Грынблат. Мінск, 1976.

Рапановіч Я.Н. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі [1958]. 2-е выд., перапр. і дал. Мінск, 1974.

Романов Е.Р. Древние русские пословицы // Записки Северо-Западного отдела Русского географического общества. Санкт-Петербург, 1912. Кн. 3.

Романов Е.Р. Пословицы, поговорки, описательные выражения // Романов Е.Р. Белорусский сборник. Киев, 1886. Т. 1. Вып. 1–2. С. 290–316.

Савина Е.Н. О трансформации клишированных выражений в речи // Паремиологические исследования / Сост. и ред. Г.Л.Пермякова. Москва, 1984. С. 200–222.

Савенкова И.Е. Структурные преобразования пословиц и поговорок в речи // Русский язык в школе. Москва, 1987. № 4. С. 69–73.

Фелицына В.П., Прохоров Ю.Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: Лингвострановедческий словарь [1980] / Под ред. Е.М.Верещагина, В.Г.Костомарова. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1988.

Шевченко Г.И. Solomo Pantherus Leucorussus – первый белорусский паремиолог // Идеографический и историко-этимологический анализ славянской фразеологии: Тезисы Международ. симпозиума (сентябрь 1994 г.). Псков, 1994. С. 106–108.

Шкраба І.[Р.], Шкраба Р.[В.] Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі. Мінск, 1987.

Шпилевский П.М. Белорусские пословицы // Известия Академии наук по отделению русского языка и словесности. Санкт-Петербург, 1853. Т. 2. С. 172–192.

Durčo P. Projekt nemecko-slovenského lexikónu paremiologického minima // Frazeografia słowiańska: Teoria i praktyka, tradycje, terażniejszość, przyszłość: Tezy referatów międzynarod. konf. nauk. (6–8 września 2000 r.). Opole, 2000. S. 51–52.

Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej: Materiały do etnografji słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877–1905. Warszawa, 1935. T. 4.

Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich: T. I–IV / Red. J. Krzyżanowski. Warszawa, 1969–1978.

Pernjakow G.L. 300 allgemeinebräuchliche russische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten: Ein illustriertes Nachschlagewerk für Deutschsprechende [1985]. 3., unveränderte Aufl. Leipzig, 1989.

Pietkiewicz Cz. Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego. Warszawa, 1938.

Ridout R., Witting C. English Proverbs Explained. London, 1969.

Rysiński, Salomon. Proverbiorum poloniorum centuria decem et octo. Lubcz, 1618.

Tyszkiewicz E. Opisanie powiatu Borysowskiego. Wilno, 1847.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова